

SON DÖNEM AVRASYA SARMALINDA KAZAKİSTAN-RUSYA İLİŞKİLERİ

Rus tarihine bakıldığında Kazakistan, çoğunlukla hâkimiyet altında tutulan geniş toprakları ifade etmiş, bu topraklar üzerinde yüz yıllardır yaşamaya devam eden Kazak halkı ise, tarihteki başkaldırıları, ayaklanmaları ve merkezi otoriteye itirazlarına karşılık, 'Büyük Avrasya'da Rus mevcudiyetinin değişmez bir ortağı olarak akla gelmiştir.

Melih Demirtaş

Doktora Adayı, Bölge Çalışmaları Doktora Programı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye

'Sarmal,' Türk Dil Kurumu sözlük anlamıyla "dolana dolana oluşmuş, birbirini izleyen" bir hal, sıfat olarak ise "içinden çıkılmaz" bir durum şeklinde tanımlanmaktadır.¹ Doğu Avrupa sınırlarından Moğolistan'a kadar geniş bir coğrafyayı ifade eden Avrasya alanında yaşamaya devam eden siyasal ve sosyal gelişmeler ışığında bu tür bir nitelendirmeye çalışmamızı başlıkladığımızın yanlış olmayacağı düşüncesindeyiz. Pek çok farklı millet ile kültürel bütünlüğün tarihsel manada keşiştiği, esasen sınırları hala tam çizilemeyen ve siyasi manada kimi çevreler için farklı anlamlar ihtiva eden büyük bir alanda ve zengin bir konu havuzunda çalışma yapılabilecek Avrasya için bu özet makalemizde ise, uzun bir tarihi ve sosyal arka planı olan Kazakistan-Rusya ilişkilerinde güncel duruma odaklanmak amacındayız.

Anılan ilişkilerde bilhassa Kazakistan'ın kurucu lideri Nursultan Nazarbayev'in 2019 yılında istifasını sunmasının ardından yapılan seçimlerde yaklaşık %70 oranla devlet başkanlığına seçilen; 2022 yılı başında ülkeyi sarsan gösterilerin gölgesinde 20 Kasım 2022'de yapılan erken genel seçimlerde ise bu defa yaklaşık %82 oranla tekrar seçilen Kasım Cömert Tokayev dönemi üzerinde yoğunlaşılacaktır. Bu kapsamda, başta Ukrayna-Rusya Savaşı'yla olmak üzere, Rusya cephesinde son yıllarda artan gerilimlerin etkisinde ilişkilerde geleceğe yönelik bazı ipuçlarını yakalamak hedefindeyiz. Çalışmanın ilk bölümünde Sovyetler Birliği (SSCB) sonrası, gerek Rus gerek Kazak devlet yönetimlerinde önemli yer tuttuğunu düşündüğümüz 'Avrasya' kavramına özet bir bakış atarak, devamlı Kazakistan'da Nazarbayev sonrası meydana gelen hızlı değişimlere ve 2022 Ocak ayında meydana gelen

gösterilere, buna karşılık halen geçerli 'çok vektörlü' dış politika anlayışına değinilecektir. Ardından artan gerilimler altında Kazak-Rus ilişkilerinde 'statüko' veya 'değişim'le açıklanabilecek geleceğe yönelik bir takım değerlendirmelerde bulunacağız.

Rus ve Kazak Mentalitesinde Birleştirici Bir Unsur: Avrasya

SSCB'nin dağılmasıyla 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Kazakistan, aynı dönem bağımsızlık elde eden diğer ülkelerden farklı bir takım özelliklere sahip bir konumda olmuştur. 2,7 milyon kilometrekareyi aşan coğrafi alanıyla, diğer ülkelerden daha büyük bir egemenlik sahasına sahip olan Kazakistan, yaklaşık 19 milyonluk nüfusuyla da sözkonusu muazzam toprak alanında en düşük nüfus yoğunluğuna sahip ülkelerden biridir. Ayrıca SSCB ardılı her ülkede mevcut olmasına karşılık, Rus etnik nüfusun toplam nüfusa oranla en yüksek olduğu ülkelerden biri de halen Kazakistan'dır (yaklaşık %20-%25).² Güçlü Rusya Federasyonu ile kuzeyde en uzun sınırla komşu olan Kazakistan için sadece nüfus değil, Rus varlığına fiziki yakınlık da ayrı bir ehemmiyet arz eder.

Rus tarihine bakıldığında Kazakistan, çoğunlukla hâkimiyet altında tutulan geniş toprakları ifade etmiş, bu topraklar üzerinde yüz yıllardır yaşamaya devam eden Kazak halkı ise, tarihteki başkaldırıları, ayaklanmaları ve merkezi otoriteye itirazlarına karşılık,³ 'Büyük Avrasya'da Rus mevcudiyetinin değişmez bir ortağı olarak akla gelmiştir. Somuncuoğlu'nun da isabetle vurguladığı üzere,

Bir başka deyişle Kazaklar, Avrupa ve Asya'yı ayrı kıtalar olarak değil; ikisini tek bir 'Avrasya kıtası' olarak görmektedir." Bu anlayışın bir sonucu olarak da Kazakistan, tahayyül edilen alanın "merkezinde", başka bir deyişle, "Avrasya'nın Kalbi"nde yer almaktadır.

Rusya'da hâkim olan ve resmi düzeyde desteklenen coğrafi tahayyüle göre Rusya İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği'nin bütün toprakları Rusya kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Buna karşılık hâkim Kazak anlayışına göre Çarlık Rusya'sı döneminde sömürgeleştirilen Kazakistan (Kazak Hanlığı), Sovyet döneminde ise Sovyet merkezine bağımlı olan ancak yine de otonom bir mekân olarak Kazakistan mevcuttu. Ancak Rus anlayışına göre Kazakistan Rusya'nın 1991'de parçalanması üzerine ortaya çıkmıştır.⁴

SSCB sonrası, Kazakistan için yeni devletin varlığını ve gücünü korumak temel öncelik olurken, bunu

sürdürmede rasyonel bir akıl ve yönetim tarzıyla, 500 yılı yakındır bölgede en önemli hegemon gücü yaratan Rus devletiyle ters düşmemek, milli kimliği pekiştirirken Kazak ve Rus kimlikleri arasında bir çatışmaya mahal vermemek önemli görünmekteydi. Rus milliyetçilerinin de sıkı sıkıya sarılır hale geldiği 'Avrasyacılık' düşüncesi tam da bu noktada SSCB'nin yıkıldığı 1990'ların ve izleyen 2000'lerin belirsiz dönemeçlerinde her iki devletin ve toplumun sarıldığı fikrîsel bir bütünlük şeklinde belirdi. Kökeni her ne kadar 18. ve 19. Yüzyıl Rus 'Slavofil' düşüncesi, diğer bir deyişle Slav nüfusun başta Batı medeniyetine ve Avrupalı güçlere karşı üstünlüğü ve bir arada duruşu üzerine bina edilse de,⁵ 'Avrasyacılık', farklı kesimlere 20. Yüzyıl ve 21. Yüzyılın başında coğrafi manada bir yakınlığı, Avrupa Birliği projesine benzer ama bir ölçüde de Batı Oryantalizmine rakip, geçmiş rekabetlerin ve husumetlerin geride bırakılıp yeni işbirliklerine zemin hazırlayan bir 'siyasal ve sosyal felsefe bütünlüğü' sunmaya başlamıştı.

Sadece Rus ve Slav dünyasıyla değil, Batı ülkeleriyle ve doğusundaki büyük komşusu Çin ile de ilişkilerini canlı tutmayı hedefleyen Kazakistan için de Avrasya coğrafi terimi ve Avrasyacılık düşünce kalıbı, 1990'lardan sonra iyiden iyiye kapsayıcı bir şemsiye olarak ele alınmış,

Resim: Kazakistan'ın yeni lideri Tokayev, Rus Başkan Vladimir Putin'le St. Petersburg Ekonomi Forumu'nda; Kaynak: Rus Devlet Başkanlığı Resmi Sitesi. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/68670>.

Kurucu Başkan Nursultan Nazarbayev'in önderliğinde ulusal kimliğin bir parçası haline getirilmeye başlanmıştı. Nazarbayev'in, 2014'te Rusya'nın en önemli akademik kurumlarından Moskova Lomonosov Üniversitesi'nde sarf ettiği şu sözleriyle özetlendiği üzere Avrasya fikri, farklı kademelerde yeni ülkeye fonksiyonel bir gelecek sunuyor, Kazak-Rus ilişkilerinin de temel yapı taşı haline geliyordu:

"20 yıl önce, Moskova Devlet Üniversitesi'nin bu duvarları arasında, yeni bir entegrasyon girişimi olan Avrasya Ekonomik Birliği'nin kurulması fikrini ilk kez ben önerdim. Temel konsepti, ülkelerimizin tüm vatandaşlarına eşit derecede yakın ve anlaşılır bir geçişe dayanıyordu. Ortak tarih, karşılıklı ekonomik çekim, kültürlerin yakın bağlantısı ve insani arzuların yakınlığı, halklarımıza yeni bir tür çok taraflı devletlerarası ilişkiler kurma şansını verdi. Avrasya Birliği'nin ancak gönüllülük, eşitlik, karşılıklı yarar ve her katılımcı ülkenin pragmatik çıkarlarının gözlemlenmesi ilkeleriyle mümkün olabileceğinin güçlü bir destekçisiydim ve olmaya devam ediyorum. Bu girişim, günümüzde Avrasya entegrasyonu olarak bilinen yeni bir tarihsel sürecin başlangıç noktasıdır."⁶

Erol'un da vurguladığı üzere, 'Avrasya', Kazak düşünce pratiğinde, Nazarbayev'in de belirttiği şekilde "Avrupa ve Asya'yı içerisine alan 'Dünya Adası'nı ifade etmektedir. Bir başka deyişle Kazaklar, Avrupa ve Asya'yı ayrı kıtalar olarak değil; ikisini tek bir 'Avrasya kıtası' olarak görmektedir."⁷ Bu anlayışın bir sonucu olarak da Kazakistan, tahayyül edilen alanın "merkezinde", başka bir deyişle, "Avrasya'nın Kalbi"nde yer almaktadır.⁸ Bahsi geçen merkezîyet, Kazakistan'ın Soğuk Savaş sonrası kurulan ve pek çok eski SSCB ülkesini kapsayan projede de yer almasını, Rusya'dan sonra Kazakların, Nazarbayev'in de girişken bir önder sıfatıyla ön alarak, adeta ikinci bir dinamo gibi işbirliği mekanizmalarını teşvik etmelerini beraberinde getirmiştir. Siyasal, sosyal, ekonomik pek çok alt başlığa bölünebilecek çok katmanlı Avrasya idealine dayalı süreçler bu şekilde meydana gelmiştir.

Yukarıda sözü geçen mekanizma ve süreçler, 'Suriye Krizi' gibi ciddi ihtilaflarda 'Astana Süreci'ne benzer arabuluculuk rollerini de kapsamış, 'Avrasya Ekonomik Birliği', 'Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (AİGK-CICA)' veya 'Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)' gibi çok taraflı, ancak Rusya ve Çin gibi daha büyük güçlerin hakimiyetindeki girişimlerin kurulmasına da yardımcı olmuş, ama aynı zamanda merkezi Astana'da kâin Uluslararası Türk Akademisi, İstanbul merkezli Türk Devletleri Teşkilatı veya Ankara merkezli Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) gibi ulusal kimliği ve tarihi kültürel dokuyu destekleyici oluşumların da kurulmasına ve daha güçlenerek günümüze gelmelerine hizmet etmiştir. Bu tür bir çok taraflılıkta ve çevreyle

Kazakistan için ekonomik sorunlar ve 'gelir adaletsizliği' son dönemde çokça telaffuz edilmekle birlikte, esasen 2019 yılında Nazarbayev'in istifasının arkasındaki temel gerekçe olarak da kayda geçmişti.

uyumlu gelişim çizgisinde, bazı Çinli uzmanların, "Pekin'in 2013 yılında başlattığı 'Kuşak-Yol Girişimi'nin dahi asıl fikir babasının Nazarbayev olduğunu iddia etmeleri" şaşırtıcı görünmemektedir.⁹

Nazarbayev Döneminin Bitişi, Rusya Etkisi ve Tokayev Liderliğinde 'Yeni Kazakistan'

Kazakistan için ekonomik sorunlar ve 'gelir adaletsizliği' son dönemde çokça telaffuz edilmekle birlikte, esasen 2019 yılında Nazarbayev'in istifasının arkasındaki temel gerekçe olarak da kayda geçmişti. Ancak yine de, 2 Ocak 2022 tarihinde, ülkenin batısındaki Mangistau eyaletine bağlı Janaözen kentinde başlayan ve başta Almatı olmak üzere büyük şehirlerde yüksek akaryakıt fiyatları ve Korona salgını sonrasında iyiden iyiye artan hayat pahalılığı gerekçesiyle vuku bulan hükümet karşıtı gösteriler, Orta Asya ülkelerinde çokça karşılaşılan gündelik olaylardan görülmemektedir. 238 kişinin hayatını kaybettiği, 10 binden fazla kişinin gözaltına alındığı ve "kitlelesel boyut" kazandığı bildirilen söz konusu olaylar Kazakistan yönetimince, siyaset, askeriye, yer altı dünyası olmak üzere pek çok farklı grubun rol oynadığı bir "darbe girişimi" olarak nitelendirilmiştir.¹⁰ Göstericilerin sadece Tokayev önderliğindeki mevcut hükümete değil, bilhassa Nazarbayev mirasına, kişiliğine, yaptığı reformlara rağmen ülkede devam eden yapısal sorunlara ve hatta çeşitli şehirlerdeki Nazarbayev heykellerine yönelik saldırıları da dikkat çekici hal almıştır.¹¹

'Darbe girişimi', 'Nazarbayev ve eski yönetim anlayışından hoşnutsuzluk', 'yeni yönetimin bocalamaları ve yetersizlikleri' veya 'ekonomik sorunlar' gibi nedenlerden hangisi ağır basarsa bassın, bu olayları bir iç mesele halinden, Avrasya'da uluslararası araştırmacılar için önemli bir konu başlığı getiren olay ise şüphesiz, Tokayev yönetiminin, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) çerçevesinde Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Rusya Federasyonu ve Tacikistan tarafından 15 Mayıs 1992 kurulan ve ana unsurları Rus askeri gücü tarafından desteklenen Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nden (KGAÖ), "dış bağlantılı terör gruplarının saldırısıyla karşı karşıya kaldıkları" gerekçesiyle, KGAÖ'nün 1992 ve 2007 yıllarında imzalanan anlaşmalarında kayıtlı 3. ve 4. maddeleri uyarınca yardım istemesiyle oluşmuştur.¹²

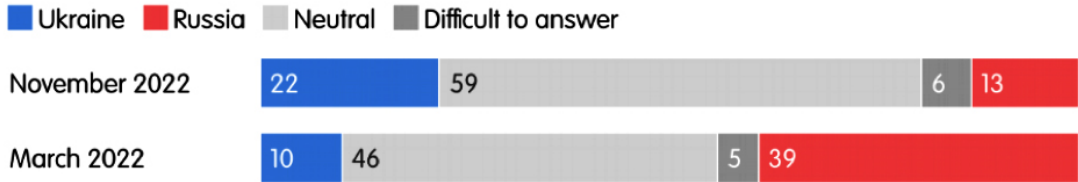
Rus güçlerince Kazakistan'ın talebiyle KGAÖ şemsiyesinde gecikmeksizin sağlanan askeri yardım, o dönem sadece pek çok Avrasya, Rusya, Orta Asya uzmanının değil, tüm dünyanın dikkatini bu bölgeye çekmiştir. Ukrayna'da sıcak çatışmaların beklendiği anılan dönemde Amerikalı üst düzey yetkililer, Rusya'nın arka bahçesi olarak gördüğü topraklarda yayılcı ve müdahaleci eylemlerine karşı sert söylemlerde bulunmaya devam ederken,¹³ aynı dönemde Rus mentalitesini kavramaya yönelik uzman görüşlerini masaya yatırmak da aynı derecede hayati hale gelmiştir. Bu bağlamda, son dönem Rus devletinin resmi görüşleriyle uyumlu tezleriyle bilinen Şarkiyatçı akademisyen ve resmi ünvanıyla "Rusya Bilimler Akademisi Oryantalizm Enstitüsü Başkanı" Prof. Vitaliy Naumkin'in sarf ettiği şu sözler, esasen Ukrayna Savaşı'nın patlak vermesinden yaklaşık 1 ay öncesinde Rus-Kazak ilişkilerinin tahlili aşamasında bizlere önemli ipuçları vermektedir:

"Yine de birçok Batılı medya kuruluşu [Rusya'nın Kazakistan'daki] barışı koruma operasyonunu "müdahale" olarak nitelendirdi. Oysa söz konusu operasyon, yüzlerce Rus turist ve misafirin yanı sıra diğer bazı yabancı ülke vatandaşlarının Rus nakliye uçaklarıyla ülkeden tahliye edilmesine olanak sağladı. Hatta ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken, tipik, diplomatik olmayan nezaketsiz üslubuyla barış gücü askerlerinden bahsederken "Ruslar evinize bir kere girdi mi çıkarmak çok zor olabilir" dedi. Hâlbuki çıkarması asıl zor olanlar ABD Dışişleri Bakanı'nın kendi devletinin vatandaşları. Örnekleri de halen mevcut: Irak ve Suriye. Her

halükarda bu açıklamada görülen kıskançlığın nedeni anlaşılabilir. Ruslar, dost bir devletin talebi üzerine yardım etmeye geldiler, misyonlarını çabucak yerine getirdiler ve çabucak da gidecekler. Kaldı ki Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne (KGAÖ) bağlı barış güçleri 13 Ocak'ta korumaları altındaki yerleri Kazak kolluk kuvvetlerine devretmeye başladılar. Ardından KGAÖ kuvvetlerinin operasyonunun tamamlandığı duyuruldu. Rusya Savunma Bakanlığı, KGAÖ barış güçlerinin ülkelerine dönme sürecinin Kazak tarafıyla iş birliği içinde yürütüldüğünü ve 19 Ocak'ta sona ereceğini bildirdi. Bana öyle geliyor ki Tokayev bu günlerde güçlü, iradeli, iktidarı kontrol altına alabilen, ulusu harekete geçirebilen ve dostlarına güvenen bir lider olduğunu gösterdi."¹⁴

Uluslararası analiz kuruluşları ve basın organları, Kazakistan'ın bir iç meselesi haline gelse de, Rusya ve KGAÖ'nün doğrudan dahlini de içeren olayları, Tokayev rejiminin Nazarbayev ve mirasına karşı bir meydan okuması olarak da değerlendirmeye devam etmektedir.¹⁵ Nitekim Tokayev, protestoların ardından Nazarbayev'i eleştirmiş, onun döneminde artan "gelir uçurumu"nu ve haksız bir "zengin tabakası" yaratıldığını sıkça vurgulamıştır.¹⁶ Bu durumla bağlantılı şekilde, 2022 Şubat ayından bu yana Nazarbayev'in sahip görüldüğü pek çok 'dokunulmaz' alana, bilhassa finansal ve ekonomik ayrıcalıklar boyutunda kontroller ve sınırlamalar gelmeye başlamış, akraba ve yakınlarının ayrıcalıklı görüldüğü iş kollarına ve pozisyonlarına son verilmiştir.¹⁷ Güvenlik Konseyi ve Halk Konseyi gibi

Which side of the conflict do you support? In per cent

The results of the two surveys cannot be directly compared as the methodologies of the surveys were different. Full details about methodology can be found in the source.

Source: Bureau for Express Monitoring of Public Opinion DEMOSCOPE, [March 2022](#) and [November 2022](#).

ECFR · ecf.eu

Anket çalışması: "Çatışmada Hangi Tarafı Destekliyorsunuz?"

Ayrıntılar için bkz. *Steppe Change: How Russia's War On Ukraine Is Reshaping Kazakhstan*, Policy Brief-April 2023, European Council on Foreign Relations, s.7.

kurumlara Nazarbayev'in ömür boyu başkanlık yapma hakkı kaldırılmış, Haziran 2022'de gerçekleştirilen referandumla "Elbaşı" unvanı anayasadan çıkarılmıştır. Her yıl 1 Aralık'ta kutlanan "Birinci Cumhurbaşkanı Günü" nün devlet bayramları listesinden çıkarılmasına ilave olarak başkent "Nur-Sultan"ın adı yeniden "Astana" olarak değiştirilmiştir.¹⁸

Tokayev, söz konusu kitlesel olayların ardından "Yeni Kazakistan" adıyla yeni bir dönemin başladığını duyurmuş, tüm dünya basınına da yansıdığı şekliyle 'Nazarbayev döneminin de sona erdiği süreç' bu şekilde gün yüzüne çıkmıştır. Nazarbayev ise bu dönemde çoğunlukla sessizliğini korumuş, Tokayev'le her hangi bir mücadelede olduğu izlenimi vermektten sürekli surette kaçınmış, hatta kendisine ait açılan sosyal medya hesaplarından ve basına yansıyan demeçlerinden Tokayev'e düzenli destek mesajlarında bulunduğu dikkat çekmiştir.¹⁹

Rusya'nın bu esnada, yaklaşan geniş kapsamlı Ukrayna mücadelesi öncesinde Kazakistan'daki radikal görülebilecek bu iç meselelere ne oranda katkı verdiğinin ayrıntılarını tahmin etmek için henüz erken olduğu düşünülmektedir. Ancak, Tokayev önderliğindeki yeni hamlelere ve siyaset yapımına Rusya'nın farklı kesimlerinden olumlu sinyallerin geldiği görülmektedir. Kazakistan'ın Tokayev liderliğinde Moskova'ya açıkça karşı çıkmaya hazır olduğu bir dönemde olduğunu söylemek zordur. Buna karşılık Tokayev rejiminde de, Nazarbayev gibi eski düzenin liderlerine veya Putin gibi mevcut hegemon güçlere karşı zaman zaman muhalif söylemlerde bulunulsa da, Kazakistan'da sağlanan görece istikrarın bölgedeki tüm aktörlerin sessiz kalmasıyla mümkün olabildiği dikkatlerden kaçmamalıdır.²⁰

Rus Müdahaleciliği ve Ukrayna Savaşı Altında 'Çok Vektörlü' ve Temkinli' Kazakistan

Kazakistan'daki Ocak olaylarının hemen ardından 2022 Şubat ayında başlayan ve yıkıcı etkileri hala süren Ukrayna'daki Rus askeri müdahalesi veya güncel söylemiyle 'Ukrayna-Rus Savaşı', tüm Avrasya'da olduğu gibi Kazakistan için de Rusya'ya karşı gayet temkinli durulan bir dönemi, halk arasında da Rus varlığına karşı olumlu hissiyatın azaldığı bir atmosferi işaret ediyordu. Aşağıda, Avrupa ülkeleri tarafından yapılan bir ankette, Kazak kamuoyunda 2022 yılının ilk 3 ayından son 3 ayına, Rusya'ya verilen desteğin düştüğü, Ukrayna'ya sempatiyle bakan veya tarafsız/temkinli duran cevapların ise arttığı görülmektedir.²¹

Rusya açısından ise, Kazakistan ve Kazak halkının Rusya'yla belirli bir yakınlığı koruması, popüler bir deyişle güncel küresel ve bölgesel gelişmeler nedeniyle araya 'soğukluk' girmemesi ehemmiyet arz etmektedir.²² Bunu sağlamak adına, tarihte olduğu gibi günümüzde farklı ve güncel enstrümanlardan istifade etmekten geri durmayan

Kazakistan'daki Ocak olaylarının hemen ardından 2022 Şubat ayında başlayan ve yıkıcı etkileri hala süren Ukrayna'daki Rus askeri müdahalesi veya güncel söylemiyle 'Ukrayna-Rus Savaşı', tüm Avrasya'da olduğu gibi Kazakistan için de Rusya'ya karşı gayet temkinli durulan bir dönemi, halk arasında da Rus varlığına karşı olumlu hissiyatın azaldığı bir atmosferi işaret ediyordu.

Rus devlet gücünün Kazakistan'da kamusal ve dijital diplomasi ile siyaset alanlarını etkin şekilde kullandığını gözlemlemek mümkündür. Bu manada, pratik bir örnek vermek gerekirse, Ukrayna'da başladığı ve özel bir "askeri operasyon" olarak nitelendirildiği saldırgan eylemlerine ilk etapta Kazak kamuoyu ve siyasetinden yeterli desteği alamadığı gözlemlenen Rusya'nın, bilhassa yumuşak güç alanlarında farklı metodlara başvurduğu, örneğin, dünyaca ünlü Reuters haber ajansının da kayda geçtiği üzere, "Kazak internet kullanıcılarının ekranlarında, Rus ordusuna katılmak için anında 5.000 doların üzerinde ödeme yapılmasını öneren reklamların belirmeye başladığı", ve "Rus ve Kazak bayrakları" ve "Omuz omuza" sloganları altında, "Rus ordusuyla sözleşme imzalayanlara bir defaya mahsus olmak üzere 495.000 Rus rublesi (5.300 \$) ödeme, aylık en az 190.000 ruble (2.000 \$) maaş ve açıklanmayan ilave imkânların vaat edildiği" belirtilmektedir.²³ Öte yandan, böyle bir askeri çağrıya başvurmak isteyenlerin ise, anılan internet linklerinden doğrudan Rus resmi makamlarına veya web-sitelerine değil, Rusya'nın Uzak Doğu'sundaki Sakhalin bölgesinde kâin "İnsan Sermayesi Geliştirme Ajansı" isimli bir kuruma yönlendirildiğinin altı çizilmektedir.²⁴

Rusya'nın tarih boyu Kazakistan üzerinde eksiltmediği ilgisine karşın, Tokayev döneminde de, Nazarbayev'in mirası olan "çok vektörlü" dış politikanın süreceği tahmine müsaittir. Bu bağlamda, Ukrayna krizi sonrasında bölgeye artan ilgisini saklamayan ve düzenli temaslara devam eden ABD ile ilişkiler bilhassa dikkat çekicidir. ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken, son olarak 2023 Şubat ayında bölgeye yaptığı ziyaret esnasında mevkidaşı Mukhtar Tileuberdî ile yaptığı ortak basın toplantısında, Avrasya'da devam eden gerginliklerle ilgili olarak şu sözlere yer vermiştir:

"ABD ile Kazakistan arasındaki güçlü ortaklığın, özellikle de güçlendirilmiş stratejik ortaklığın kararlı bir şekilde ilerlediğinin altını çizmek için buradayım. Aralık 1991'de Kazakistan'ı tanıyan ilk ülke olmasından bu yana ABD, Kazakistan'ın ve bölge ülkelerinin egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Bugünkü tartışmalarımızda da, özellikle

 Дмитрий Медведев ✓
9 минут назад

... Ни у кого не должно остаться сомнений, что роковая ошибка, произошедшая в начале девяностых, будет исправлена, никаких парадов суверенитетов больше никогда не будет и все народы, населяющие когда-то большой и могучий Советский союз, снова будут жить вместе в дружбе и взаимопонимании. И для этого мы не пожалеем ни сил, ни средств. И мы уже начали двигаться по этому пути. После освобождения Киева и всех территорий Малороссии от банд националистов, проповедующих придуманное ими же украинство, Русь снова станет единой, могучей и непобедимой, как и тысячу лет назад во времена Древнерусского государства. После этого, под единой рукой Москвы, во главе со славянским народом, мы пойдем в следующий поход для восстановления границ нашей Родины, которые, как известно, нигде не заканчиваются. Все земли, отобранные у нас, были политы кровью наших предков и завоеваны в многочисленных сражениях на протяжении веков. И никому мы их уступать не собираемся. Например, до присоединения Грузии ее вообще не существовало. К 1801 году территория нынешней Грузии состояла из пяти суверенных политических образований: Картли и Кахетия со столицей в Тифлисе, Имеретия со столицей в Кутаиси, два княжества – Мегрелия и Гурия на Черноморском побережье, княжество Сванетия в горных районах. То есть Грузия была создана в нынешних

Новости ▾ Для вас Актуальное

Грузия тянулась к России, потому что она понимала: та была ее единственным союзником в довольно враждебном окружении мусульманских государств. И сейчас повторяется та же история. Северная и Южная Осетии, Абхазия и оставшаяся территория Грузии могут быть объединены только в составе единого государства с Россией. Еще один пример из истории, в начале XVII века русские основали первые поселения на диких землях Северного Казахстана. На протяжении трех веков продолжался процесс колонизации этой территории русскими, особыми толчками к которой послужили открытие Сибирской железной дороги и Столыпинская аграрная реформа. До развала Советского союза 62.5% населения Северного Казахстана составляли славяне. Казахстан – это искусственное государство, бывшие русские территории, например, города Гурьев, Семипалатинск, даже Алма-Ата до 1924 года назывался Верный. В нынешнем веке власти Казахстана начали реализовывать инициативы по переселению внутри республики различных этнических групп, которые можно квалифицировать как геноцид русских. И мы не намерены на это закрывать глаза. Пока туда не придут русские, порядка не будет. ...

♥ 118 ↻ 49 👁 1,9K

Resim: Medvedev'in silinen Rusça dilindeki sosyal medya/Vkontakte paylaşımının basına yansıyan ekran görüntüleri, *Kırım Haber Ajansı*, 2 Ağustos 2022, <https://www.qha.com.tr/haber-arsivi/medvedev-in-hesabindan-skandal-paylasim-kazakistan-ve-gurcistan-a-goz-dikti-428060>.
Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.

Rusya'nın başarısız bir girişimle Ukrayna'yı tam kapsamlı işgal hareketına başlamasından bu yana geçen bir yılda, tüm uluslar gibi Kazakistan'ın da geleceğini özgürce belirlemesine yönelik ABD'nin sarsılmaz desteğini bir kez daha teyit ettim. Kazakistan'ı, Başkan Putin'in savaş başlatmasının ardından ülkelerinden kaçan 200.000'den fazla Rus vatandaşını ağırlamaya devam ettiği için alkışlıyoruz. Ve Kazakistan halkına, Ukraynalılara savaştan uzaklaşabilecekleri yerler olarak Kiev ve Buça'da kurdukları 'Yenilmezlik Yurtları' [Yurt Çadırları], dâhil olmak üzere, Ukrayna'ya cömertçe sağladıkları yiyecek, giyecek, ilaç ve diğer insani malzemeleri kapsayan yardımları için teşekkür etmek istiyorum.”²⁵

Kazak Bakan da ABD ile ilişkilere verdikleri önemi, takip ettikleri 'çok vektörlü' diğer bir deyişle 'çok taraflı'

diplomasi anlayışıyla uyumu çerçevesinde yinelemiş, ancak aynı konuşmada Rusya ile 'sorunsuz' devam eden ilişkilerinin de ehemmiyetine değinerek, bir bakıma krizli coğrafyada çok katmanlı dış politikanın Kazakistan gibi bir ülke için önemini bir kez daha teyit etmiştir.²⁶ Yine de, Kazak denge politikasının bilhassa Ukrayna'da ağır çatışmalar gibi olağan dışı gelişmeler ve yaşanan insani dramlar ile sivil kayıplar ışığında ağırlık merkezi değişebilir mi? Bu tür sorular, tüm Avrasya coğrafyasında olduğu gibi Orta Asya ve Kazakistan için de akla gelmektedir. Blinken'ın da değindiği üzere doğrudan Rus saldırılarının mağduru olabilen halklara yardım ve destek şeklinde oluşan Ukrayna'daki savaş mağdurları için "Kazak Yurt Çadırları" örneğinde veya evlerini terk eden savaş karşıtı Rus vatandaşlarını ülkeye kabul etme örneğinde olduğu gibi, Avrasya'daki topluluklar arasında Rusya'nın dâhil olmayacağı yeni işbirliği ve yardım

projelerine zemin hazırlanabileceği şüphesiz akıllara gelmeye devam etmektedir.

Bununla birlikte, Ukrayna krizinde artan Rus askeri gücüne ve sivil alanlara yönelik saldırılarına karşı, gerek yönetim gerek halk nezdinde her ne kadar suskun, temkinli ve yerine göre çekimser bir Kazakistan'dan bahsediyor olsak da, tarihi arka planla da perçinlenen çok vektörlü bir Kazakistan'ın 'Rus gerçeğine' tamamıyla sırtını dönmesi en azından mevcut dönemde zordur. Bu yönde uluslararası basına ahiren yansıyan haberlerde, Ukrayna Savaşı'yla Rusya'ya karşı başlatılan bilhassa askeri manadaki sınırlama ve ihracat yasaklarının Kazakistan'ın da aralarında bulunduğu bazı ülkelerce delinmeye devam edildiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, "Batılı ülkelerin, Kazakistan'ı, üçüncü ülkelerden özellikle savunma sanayi alanında yaptığı ithalatı daha sonra Rusya'ya ihraç etmekle suçladığı", "Kazakistan'ın Rusya'ya yönelik ihracatının son dönemde önemli ölçüde artmasının buna gerekçe olarak gösterildiği," buna mukabil, Kazakistan Senato Başkanı Maulen Aşimbaev gibi üst düzey yetkililerin ise "Batı yaptırımlarını ihlal etmediklerini" ve "Ukrayna'yı işgali sonrası Rusya'ya uygulanan yaptırımları delmek için ülkemiz topraklarının ve şirketlerimizin kullanılmasına izin vermeyiz" yönünde beyanlar verdiğinin dikkat çektiği kaydedilmiştir.²⁷

Bütün bu gelişmeler yaşanırken, Rus iç kamuoyu ve Rus siyaset yapıcılarını ve entelektüelleri açısından da son dönem yaşanan bir hadiseye dikkat çekmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Buna göre, 2018-2012 yılları arasında Rusya Devlet Başkanlığı, 2012-2020 yılları arasında Başbakanlık ve halen Rusya Güvenlik Konseyi Başkan Yardımcılığı görevlerini yürüten, ayrıca, mevcut Başkan Vladimir Putin'e en yakın siyasetçilerden biri olarak bilinen Dimitri Medvedev'in Avrasya coğrafyasının en popüler sosyal medya ağı *VKontakte* (VK) üzerindeki kişisel hesabına 2 Ağustos 2022 tarihinde 10 dakikalığına yansıyan, ardından hızlıca silinen bir paylaşım, biri Güney Kafkasya'da biri Orta Asya'da olmak üzere iki önemli eski SSCB ülkesini, Gürcistan ve Kazakistan'ı, yakından ilgilendiriyordu. Paylaşımında Medvedev özetle, her iki ülkeyi "yapay" oluşumlar olarak nitelmiş, "milliyetçi" tonda eski "Rus İmparatorluğu" özlemine yer veren ifadeler kullanılmıştı. Paylaşımında, "Rusya'nın sınırlarını genişletmeye çalışması gerektiği, Gürcistan'ın hiçbir zaman bir ülke olarak var olmadığı, Kazakistan'ın ise yapay bir ülke olduğu, Orta Asya ülkelerindeki yetkililerin Ruslara karşı soykırım yaptıkları, 'vatan sınırlarının' yeniden tesisi için bir sonraki hamleyle hazır olunması gerektiği, bu kapsamda, Ukrayna'nın işgalinin ülkeyi kurtaracağı ve 'Ruslardan alınan toprakları' geri getireceği" ifade etmekteydi.²⁸

Rus siyasetinde görece daha "liberal" bir politikacı olarak görülen Medvedev'in aksine başta Başkan Vladimir Putin olmak üzere pek çok üst düzey yetkilinin kişisel sosyal medya hesabı kullanmadığı bilinmektedir. Yaklaşık,

2,5 milyon takipçisi olan Medvedev ise söz konusu paylaşımı bir "hacker saldırısı" olarak nitelmiştir. Böyle bir saldırı sonucu olsun veya olmasın, bilhassa 2022 başından bu yana Batı'ya ve Ukrayna'ya karşı söylemleri oldukça sertleşen ve saldırgan özellikler taşıyan Medvedev ve onun gibi üst düzey yetkililerin ve kanaat önderlerinin sarf ettikleri kamuoyuna açık veya gizli her söylemin daha da dikkat çekici bir hal aldığı ve bu tür söylemlerin Kazakistan'ı da kapsayan kritik Avrasya coğrafyasında daha da hassas bir rol oynamaya başladığı değerlendirilmektedir. Nitekim Medvedev'in söylemlerindeki şiddet tonu, hacker saldırısı olduğunu belirttiği yukarıdaki paylaşımın son bulmamış, 3 ay sonra, Kasım 2022'de verdiği diğer bir beyanatta, Rusya'nın Ukrayna'daki eylemlerini "şeytana karşı yürütülen kutsal bir savaş" olarak nitelmişti.²⁹ Adı geçen, "Moskova'nın tüm düşmanlarını "sonsuz ateşlerin içine sürebileceğini" ifade etmiş ve "çılgın Nazi uyuşturucu bağımlıları" olan Ukraynalılara ve onları destekleyen Batı dünyasına karşı "Anavatanın görevinin Şeytan, Lucifer veya İblis, hangi adı kullanırsa kullansın cehennemden en büyük hükümdarını durdurmak" olduğunu belirtmiştir.³⁰

Sonuç

Literatürde çokça zikredilen ve yukarıda kısaca değindiğimiz anılan özellikleriyle Kazakistan, ekonomik, kültürel ve dünyayla bütünleşme alanlarında pek çok SSCB ardılı ülkeye nazaran daha hızlı ve esnek bir yapıda gelişim sürdürür görünmektedir.³¹ Sonuç olarak, söz konusu hız ve esnekliğin gerek büyük bir toprak alanında geniş imkânların farkında olunmasından, gerek hızla değişmeye müsait beşeri ve demografik yapı nedeniyle rasyonel bir hareket tarzı benimsenmesinden, gerekse de hem kuzeyde hem güneyde Rusya ve Çin gibi 21. yüzyılda çok kutupluluğu uluslararası ilişkilerin değişmez gündemi haline getiren tarihsel büyük oyuncularla uzun sınırlarla komşu olunmasından kaynaklandığı akıllarda tutulmalıdır. Kazakistan için genelde bahsedilen "çok vektörlü" dış politikanın bu manada anılan çok kutuplu dünya ve Avrasya denklemine, hem Doğu, hem Batı,

Buna ilaveten, Kazakistan, coğrafi, demografik ve tarihsel pek çok açmazına rağmen, Rusya'yla, Batı Dünyası'yla, Çin ve Türk Dünyası olmak üzere diğer dünya ülkeleriyle sürdürdüğü açık diplomasi ve gelişime odaklı stratejilerle bölgede ve dünyada yeni risklere ve aynı zamanda işbirliklerine hazırlıklı olduğunu maharetle göstermekte, geleceğe yönelik ümitleri arttırmaktadır.

hem Kuzey, hem Güney halklarını kapsayan bir anlayıştan türediği savunulabilir.

Buna ilaveten, Kazakistan, coğrafi, demografik ve tarihsel pek çok açmazına rağmen, Rusya'yla, Batı Dünyası'yla, Çin ve Türk Dünyası olmak üzere diğer dünya ülkeleriyle sürdürdüğü açık diplomasi ve gelişime odaklı stratejilerle bölgede ve dünyada yeni risklere ve aynı zamanda işbirliklerine hazırlıklı olduğunu maharetle göstermekte, geleceğe yönelik ümitleri arttırmaktadır. Ayrıca, kendisine yönelik ağır eleştirilere rağmen Nazarbayev, geçmişten gelen etki gücüne, Sovyetik arka planına, başta Rusya'yla olmak üzere pek çok ülkeyle kamuoyuna yansıyan veya yansımayan pragmatik yönelimlerine rağmen, daha 'ılıman' bir siyaset tarzının mümkün olabileceğini sergilemiştir. Çoğu yorumcunun da altını çizdiği üzere, "Nazarbayev'in istifa ederek hem Rus baskılarından kurtulmak hem de yeni yöneticilerin ve ülkesinin önünü açmak istemesinin ve bu istifayla, 'ölene kadar görevde kalan' Orta Asya liderlerinden farklılaşmasının", bölge siyaseti açısından da "tarihe geçmiş" bir gelişme olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır.³²

Öte yandan, Medvedev'in çalışmamıza konu olan, tarihi 'Rus genişlemeciliği' motifleriyle bezeli sosyal medya paylaşımının, hızla silinse ve sahibince reddedilse de, bu manada Rusya'da 'şahin' kesim olarak adlandırılan grupların ve 'Rus Avrasyacılığının' öz fikriyatını yansıttığını düşünen; bu çerçevede, Rusya-Kazakistan

arasında halen diğer Avrasya ülkelerine nazaran daha 'sıkı' görünen siyasal ve ekonomik bağların, değişen dünya koşulları, halk tepkileri ve Batı'yla ilişkiler gibi nedenlerle ne yöne ilerleyeceğinin yine de belirsiz olduğunu belirten uzmanların sayısı da giderek artmaktadır.³³ Bu noktada esasen temel sorunsal ise, Kazakistan'da 2022 Ocak ayında vuku bulan sokak gösterilerinde süratle konuşlandırabildiği askeri varlığı ile kontrolü ve 'düzeni' sağlayan Rusya'nın, Kazak halkının ve liderliğinin gelecek yıllarda seçmek isteyebilecekleri yeni yollarda ve bağımsız yönelimlerde tepkisini aynı süratle, keza 'düzeni' ve Rus vatandaşlarını koruma gibi gerekçelerle kullanıp kullanmayacağıdır.

Avrasya coğrafyası sarmalında yukarıdakine benzer düşünceleri dile getirmek için sadece, Batı ülkelerinin uzman kadrolarında görev alan (veya onlarla olumlu ilişkilerini korumaya çalışan) üst düzey bir memur veya Rusya'nın tarihi rakibi Amerika'nın, İngiltere'nin veya diğer bir Batı ülkesinin etkin bir düşünce kuruluşunda çalışan yetenekli bir uzman olmak gerektiği akla gelmemelidir. Zira tarih boyu karşımıza çıkan hadiseler, yaşanan sosyal ve insani dramlar, son örnekleri Soğuk Savaş sonrası Ukrayna, Kafkasya veya Balkanlar hattında görülen sıcak çatışmalar, bölgedeki her kesimin geleceğe ilişkin iyi analizlerle hareket etmesini zorunlu kullmaktadır. Ukrayna örneğinde de görüleceği üzere, olağan dışı durumlara karşı sürekli surette teyakkuz halinde bulunulması, insani ve bölgesel huzur ve kalkınma açısından hayati önem kazanabilmektedir.

Sonnotlar

- 1 Bkz. *Türk Dil Kurumu (TDK) Resmi Web Sitesi/Sözlüğü*: <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.
- 2 Kazakistan hakkında detaylı fiziki ve beşeri coğrafi verileri için bkz. *Britannica Ansiklopedisi*, <https://www.britannica.com/place/Kazakhstan>. Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.
- 3 Kazak tarihine ilişkin temel bir kaynak için bkz. Mehmet Saray, *Kazak Türkleri Tarihi: "Kazakların Uyanışı"*, İstanbul: Nesil, 1993. Sovyetlere geçiş sürecinde bölge tarihi için ayrıca bkz. Hasan Ali Karasar, "The Partition of Khorezm and the Positions of Turkestanis on Razmezhevanie", *Europe-Asia Studies*, 60:7 (2008).
- 4 Anar Somuncuoğlu, "Kazakistan-Rusya İlişkilerinde Coğrafi Tahayyüller", *Gazi Türkiyat*, Güz 2016/19, s. 95.
- 5 Avrasya Kavramı ve Avrasyacılık fikriyatı üzerine bazı temel kaynaklar için bkz. Marlene Laruelle, *Russian Eurasianism. An Ideology of Empire*. Washington DC.: Woodrow Wilson Center Press, 2008; Mark Bassin, "Classical Eurasianism and the Geopolitics of Russian Identity." *Ab imperio* 2003.2 (2003), ss. 257-266 ve Alexander Dugin, *Mezhdunarodnyye Otnosheniya: Paradigmy, Teoriya, Sotsiologiya*. [Uluslararası İlişkiler: Paradigmalar, Teoriler ve Sosyoloji], Moskova: Akademicheskii Proekt, 2013.
- 6 Nursultan Nazarbayev, "From The Idea Of The Eurasian Union –To New Perspectives Of The Eurasian Integration" , 28 Nisan

2014. *Speech Of The President Of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev At The Lomonosov Moscow State University*. https://www.akorda.kz/en/speeches/external_political_affairs/ext_speeches_and_addresses/speech-of-the-president-of-kazakhstan-nursultan-nazarbayev-at-the-lomonosov-moscow-state-university. Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.
- 7 Mehmet Seyfettin Erol, *Kazak Avrasyacılığı ve Türkiye*, 3 Ağustos 2019. <https://www.ankasam.org/kazak-avrasyaciligi-ve-turkiye/>. Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.
- 8 Erol, *Kazak Avrasyacılığı ve Türkiye*.
- 9 Erol, *Kazak Avrasyacılığı ve Türkiye*.
- 10 “Kazakistan’daki Ocak olaylarının darbe girişimi olduğu açıklandı”, *Anadolu Ajansı*. 5 Ocak 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kazakistan-daki-ocak-olaylarinin-darbe-girisimi-oldugu-aciklandi/2780567> Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.
- 11 “Protesters tear down monument to Kazakhstan’s first president — report.” *Russian News Agency- TASS*, 5 Ocak 2022. <https://tass.com/world/1384189>. Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.
- 12 “KGAÖ’nün söz konusu maddelerine göre, örgüte üye ülkelerin herhangi birine yapılan dış saldırı tüm üye ülkelere yapılmış bir eylem olarak kabul ediliyordu”. Bkz. “Kazakistan Savunma Bakanlığı: KGAÖ Barış Gücü ülke topraklarından tamamiyle çekildi”, *Anadolu Ajansı*, 19 Ocak 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kazakistan-savunma-bakanligi-kgao-baris-gucu-ulke-topraklarindan-tamamiyle-cekildi/2479306>. Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.
- 13 ABD Başkanı Joe Biden ve Dışişleri Bakanı Antony Blinken başta olmak üzere çok sayıda yetkilinin sertleşen Rusya tutumu ancak yetersiz görülen ‘eylem planları’ hakkında bir değerlendirme için bkz. Ingrid Burke Friedman, “Kazakhstan Exposes the Central Flaw of Biden’s Foreign-Policy Doctrine”, *Foreign Policy*, 13 Ocak 2022. <https://foreignpolicy.com/2022/01/13/kazakhstan-csto-tokayev-biden-foreign-policy-democracy-autocracy/>Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.
- 14 Vitaliy Naumkin, “Kazakistan: Avrasyacılık mı Türk milliyetçiliği mi? Yoksa her ikisi de mi?” *Independent Türkçe*, 20 Ocak 2022, <https://www.indyurk.com/node/461771/d%C3%BCnyadan-sesler/kazakistan-avrasya> Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.
- 15 Sanshiro Hosaka, “Moscow-Backed Tokayev’s Coup Against Nazarbayev?” *The International Centre for Defence and Security (ICDS) Commentary*, 20 Ocak 2022, <https://icds.ee/en/moscow-backed-tokayevs-coup-against-nazarbayev/>; Ayrıca bkz. “Tokayev, Nazarbayev’in izlerini silmeye devam ediyor”, *Kırım Haber Ajansı* 29 Eylül 2022., <https://www.qha.com.tr/haberarsivi/tokayev-nazarbayev-in-izlerini-silmeye-devam-ediyor-444757>. Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.
- 16 Tokayev’in bu manada 2022 ve 2023 yıllarında halka sesleniş konuşmalarına Kazakistan resmi sayfalarından ulaşılabilir. Bkz. <https://www.akorda.kz/en/addresses>. Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.
- 17 “Kazakistan’da protestolar sonrası Nazarbayev’in 3. damadı da istifa etti”, *Euronews*, 17 Ocak 2022. <https://tr.euronews.com/2022/01/17/kazakistan-da-protestolar-sonras-nazarbayev-in-3-damad-da-istifa-etti>. Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.
- 18 “Kazakistan’da Nazarbayev’in vakfına ait bankanın devrinin iptali için dava açıldı”. *Euronews*. <https://tr.euronews.com/2023/02/17/kazakistanda-nazarbayevin-vakfina-ait-bankanın-devrinin-iptali-icin-dava-acildi> Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.
- 19 Bkz. Елбасының Баспасөз қызметі [Başkanın Basın Servisi] isimli Nazarbayev’in resmi beyanatlarını ve videolarını içeren sosyal medya hesabı (Youtube). <https://www.youtube.com/@elbasypress>. Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.; Ayrıca bkz. “Nazarbayev’den Kazakistan halkına: Tokayev’in reformlarına destek verin”, 18 Ocak 2022, *Sputnik News Türkçe*. <https://sputniknews.com.tr/20220118/nazarbayevden-kazakistan-halkina-tokayevin-reformlarına-destek-verin-1052851343.html>. Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.
- 20 Timur Umarov, “After Ukraine, Is Kazakhstan Next in the Kremlin’s Sights”, *Carnegie*. 10 Ağustos 2022, <https://carnegieendowment.org/politika/87652>. Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.
- 21 Marie Dumoulin, *Steppe Change: How Russia’s War On Ukraine Is Reshaping Kazakhstan*, Policy Brief-April 2023, European Council on Foreign Relations, https://ecfr.eu/wp-content/uploads/2023/04/Steppe-change-How-Russias-war-on-Ukraine-is-reshaping-Kazakhstan_1.pdf. Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.
- 22 Rusya’nın bölge yaklaşımları için karşılaştırmalı bir analiz için bkz. Mark A. Cichock, *Russian and Eurasian Politics (A Comparative Approach)*, New York: Longman Press, 2003.
- 23 “Russia targets neighbour Kazakhstan with army recruitment ads”, *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/europe/russia-targets-neighbour-kazakhstan-with-army-recruitment-ads-2023-08-03/>, 3 Ağustos 2023. Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.
- 24 “Russia targets neighbour Kazakhstan with army recruitment ads”, *Reuters*.
- 25 *Secretary Antony J. Blinken and Kazakhstan Foreign Minister Mukhtar Tileuberdi At a Joint Press Availability*. 28.02.2023. <https://www.state.gov/secretary-antony-j-blinken-and-kazakhstan-foreign-minister-mukhtar-tileuberdi-at-a-joint-press-availability/>. Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.
- 26 *Secretary Antony J. Blinken and Kazakhstan Foreign Minister Mukhtar Tileuberdi At a Joint Press Availability*. 28.02.2023.
- 27 “Kazakistan: Rusya’nın yaptırımlardan kurtulmasına yardım etmiyoruz”, *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2023/05/18/kazakistan-rusyanin-yaptirimlarindan-kurtulmasına-yardim-ettiği-suclamasini-yalanladı>; “Kazakhstan’s Backdoor trade with Russia must be stopped”, *Nikkei Asia*, <https://asia.nikkei.com/Opinion/Kazakhstan-s-backdoor-trade-with-Russia-must-be-stopped>, Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.
- 28 “Former Russian President’s Controversial Online Post Attributed To ‘Hackers’”, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 2 Şubat 2022, <https://www.rferl.org/a/russia-medvedev-controversial-post-vk-hackers/31970322.html> Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.
- 29 “Rusya Güvenlik Konseyi Üyesi Medvedev: Ukrayna işgali kutsal bir savaş”, *BBC News*. 4 Kasım 2022. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cp3kl7d31n0o>. Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.
- 30 “Rusya Güvenlik Konseyi Üyesi Medvedev: Ukrayna işgali kutsal bir savaş”, *BBC News*.
- 31 SSCB sonrası Orta Asya ülkeleri arasında temel benzerlikleri ve farkları anlamak açısından bazı temel kaynaklar için bkz. S.N.Cummings (ed.), *Power and Change in Central Asia*. London: Routledge, 2002 ve Oliver Roy, Mark A. Cichock, *Russian and Eurasian Politics (A comparative Approach)*, New York: Longman Press, 2003.
- 32 Ceyhun Aşirov, “Nazarbayev neden istifa etti?” *Anadolu Ajansı*. 22 Mart 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/nazarbayev-neden-istifa-etti/1425897> Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.
- 33 Umarov, “After Ukraine, Is Kazakhstan Next in the Kremlin’s Sights?”